

Barbara Szatur-Jaworska
Piotr Błędowski
Małgorzata Dzięgielewska

PODSTAWY
GERONTOLOGII
POŁECZNEJ

-JAWORSK
WY GERON

750

Barbara Szust-Jaworska
Piotr Budyński
Małgorzata Dąbajewska

**PODSTAWY
GERONTOLOGII
SPOŁECZNEJ**

PODSTAWY
GERONTOLOGII
SPOŁECZNEJ

Barbara Szatur-Jaworska
Piotr Błędowski
Małgorzata Dzięgielewska

PODSTAWY GERONTOLOGII SPOŁECZNEJ

Warszawa 2006

Publikacja dofinansowana przez Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych
Uniwersytetu Warszawskiego

Recenzent
prof. dr hab. Wojciech Pędlich

Autorzy
Piotr Błądowski (Szkola Główna Handlowa)
rozdziały: **5** (pkt 1-6); **8** (pkt 3-5); **10** (pkt 1-4); **12** (pkt 1-2); **13** (pkt 1-4); **14** (pkt 3, 4, 6)

Małgorzata Dziegielewska (Uniwersytet Łódzki)
rozdziały: **2** (pkt 6); **3** (pkt 1-5); **4** (pkt 1-7); **7** (pkt 1-6); **8** (pkt 2, 3)

Barbara Szatur-Jaworska (Uniwersytet Warszawski)
rozdziały: **1** (pkt 1-4); **2** (pkt 1-5); **6** (pkt 1-5); **8** (pkt 1, 2); **9** (pkt 1-5); **11** (pkt 1-4);
14 (pkt 1-3, 5)

Projekt okładki
Barbara Kuropiejska-Przybyszewska

Redakcja
Małgorzata Kakiel

Skład i łamanie
OFI

230750

© Copyright by Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2006

Wszelkie prawa zastrzeżone. Każda reprodukcja lub adaptacja całości bądź części niniejszej publikacji, niezależnie od zastosowanej techniki reprodukcji (drukarskiej, fotograficznej, komputerowej i in.), wymaga pisemnej zgody Autorów i Wydawcy.

Wydawca:
Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR
03-982 Warszawa, ul. Dedała 8
tel. 0-602-247-367, fax 022 613-53-03
e-mail: oficyna@aspra.pl
www.aspra.pl

ISBN 83-89964-71-6

Druk i oprawa: Sowa - druk na
życzenie* www.sowadruk.pl
tel. 022 431-81-40

Al. 2016 1378 1k

SPIS TREŚCI

OD AUTORÓW	11
-------------------------	----

ROZDZIAŁ 1

GERONTOLOGIA SPOŁECZNA – CHARAKTERYSTYKA

DYSCYPLINY, SCHEMATY BADAŃ	13
1. Definicja gerontologii społecznej	13
2. Cechy gerontologii społecznej jako dyscypliny naukowej	16
3. Typy badań w gerontologii społecznej	25
4. Strategie badania procesów starzenia się i towarzyszących im zmian	28

ROZDZIAŁ 2

FAZA STAROŚCI W CYKLU ŻYCIA CZŁOWIEKA – OGÓLNA

CHARAKTERYSTYKA	35
1. Czynniki kształtujące fazy życia i grupy wieku	35
2. Założenia teoretyczne dotyczące cyklu życia	38
3. Starość w wybranych psychologicznych koncepcjach cyklu życia	41
4. Starość – opis fazy	45
5. Problemy przystosowania do starości	59
6. Style życia seniorów	61

ROZDZIAŁ 3

KRYZYSY W FAZIE STAROŚCI	65
1. Pojęcie kryzysu i jego fazy	65
2. Rodzaje kryzysów	68

3. Główne kryzysy w starości	72
4. Radzenie sobie w sytuacjach kryzysowych i wychodzenie z kryzysu	80
5. Bilans życia jako metoda rozwiązywania kryzysów starości	83

ROZDZIAŁ 4

CZŁOWIEK STARY A RODZINA	87
1. Sytuacja rodzinna ludzi starszych w Polsce	87
2. Więzy i przepływy międzypokoleniowe w rodzinie	91
3. Role rodzinne i ich przemiany	99
4. Wychowawcza rola ludzi starych w rodzinie i w społeczeństwie	103
5. Fazy życia rodzin ludzi starszych	105
6. Formy życia rodzinnego ludzi starszych	109
7. Samotność i osamotnienie ludzi starszych	110

ROZDZIAŁ 5

CZŁOWIEK STARY JAKO KONSUMENT	113
1. Wprowadzenie	113
2. Ciągłość i zmiana w stylach konsumpcji w cyklu życia człowieka	116
3. Rynki dóbr i usług dla ludzi starych	121
4. Poziom dochodów gospodarstw domowych ludzi starych w Polsce	126
5. Struktura konsumpcji w gospodarstwach ludzi starych w Polsce	132
6. Sytuacja mieszkaniowa i wyposażenie gospodarstw domowych	135

ROZDZIAŁ 6

AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA CZŁOWIEKA STAREGO	141
1. Praca w fazie starości	141
2. Aktywność ekonomiczna – pojęcia, mierniki	145
3. Aktywność ludzi starych na polskim rynku pracy i jej uwarunkowania	148
4. Strategie polityki rynku pracy wobec ludzi starych	153
5. Aktywizacja ekonomiczna ludzi starych jako zadanie polityki społecznej	157

ROZDZIAŁ 7

AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA I EDUKACYJNA W FAZIE STAROŚCI . . .	161
1. Aktywność społeczna i edukacyjna na tle innych typów aktywności	161
2. Uczenie się osób starszych	165
3. Uniwersytety Trzeciego Wieku jako forma kształcenia przez całe życie	169
4. Inne instytucje służące aktywności społeczno-edukacyjnej . . .	174
5. Wolontariat ludzi starszych	176
6. Przygotowanie do starości	178

ROZDZIAŁ 8

PRACA SOCJALNA Z LUDŹMI STARYMI W ŚRODOWISKU ZAMIESZKANIA I W INSTYTUCJACH	183
1. Istota i cele pracy socjalnej	183
2. Rola pracownika socjalnego	186
3. Praca socjalna z osobą starszą	189
4. Środowiskowe formy pomocy i pracy socjalnej	190
5. Formy pracy socjalnej w instytucjach pomocy społecznej	194

ROZDZIAŁ 9

ZBIOROWOŚĆ LUDZI STARYCH W POLSKIM SPOŁECZEŃSTWIE . . .	197
1. Kategorie służące do opisu miejsca ludzi starych w strukturach społecznych	197
2. Ludzie starzy jako pokolenie kulturowe	201
3. Ludzie starzy w stratyfikacji społecznej	205
4. Społeczne różnicowanie zbiorowości ludzi starych	213
5. Dyskryminacja ze względu na wiek i marginalizacja ludzi starych	216

ROZDZIAŁ 10

STARZENIE SIĘ LUDNOŚCI – ANALIZA DEMOGRAFICZNA	221
1. Istota i przyczyny procesu starzenia się ludności	222
2. Skale starości demograficznej	226
3. Transformacje demograficzne a wzrost odsetka ludzi starych	229
4. Konsekwencje starzenia się ludności dla struktury społecznej	233

ROZDZIAŁ 11

SPOŁECZNE SKUTKI STARZENIA SIĘ LUDNOŚCI	241
1. Trzy poziomy analizy	241
2. Wpływ procesu starzenia się ludności na rodzinę	242
3. Wpływ procesu starzenia się ludności na społeczności lokalne	248
4. Wpływ procesu starzenia się ludności na życie społeczne na poziomie makro	251

ROZDZIAŁ 12

EKONOMICZNE SKUTKI STARZENIA SIĘ LUDNOŚCI	257
1. Konkurencyjność gospodarki	257
2. Wydatki społeczne	259

ROZDZIAŁ 13

SIEĆ BEZPIECZEŃSTWA SOCJALNEGO DLA LUDZI STARYCH W POLSCE	267
1. Bezpieczeństwo socjalne i zabezpieczenie społeczne	267
2. Techniki zabezpieczenia społecznego	270
3. Ubezpieczenia społeczne a starość	275
4. Ochrona zdrowia wobec problemów starszych wiekiem pacjentów	286

ROZDZIAŁ 14

POLITYKA SPOŁECZNA WOBEC LUDZI STARYCH I STAROŚCI	291
1. Dwa aspekty polityki społecznej – polityka wobec ludzi starych i polityka wobec starości	291
2. Podmioty polityki społecznej wobec ludzi starych i starości	294
3. Skale polityki społecznej wobec ludzi starych i starości	297
4. Zasady polityki społecznej	304
5. Modele polityki społecznej wobec ludzi starych i starości	306
6. Lokalna polityka społeczna wobec ludzi starych	309

BIBLIOGRAFIA	319
------------------------	-----

OD AUTORÓW

Na świecie, i także w Polsce, przybywa ludzi starych. Stanowią oni rosnącą część ludności. W prognozach demograficznych zakłada się, że w połowie XXI wieku Ziemię będzie zamieszkiwało ponad 9 mld ludzi, a co piąty mieszkaniec będzie miał ukończonych 60 lat. Nasza planeta „siwieje” i jest to proces nieunikniony i nieodwracalny. Wzrost odsetka ludzi starych w populacji prognozowany jest we wszystkich krajach, choć oczywiście nie wszędzie proces będzie przebiegał w takim samym tempie. Starzenie się ludności – obok kwestii ekologicznych i konieczności zapanowania nad epidemiami – należy do najważniejszych wyzwań, jakie w najbliższych latach staną przed ludzkością. Nie traktujemy go jako zagrożenia, ale właśnie jako wyzwanie, któremu można sprostać pod warunkiem, że zrozumie się problemy ludzi starych, dostrzeże konsekwencje starzenia się ludności i zaproponuje nowe rozwiązania w funkcjonowaniu naszych społeczeństw. Temu zrozumieniu służy rozwój badań gerontologicznych i kształcenie specjalistów, którzy dysponują odpowiednią wiedzą na ten temat. Rośnie zatem zapotrzebowanie na wiedzę gerontologiczną i odpowiedzią na to zapotrzebowanie jest podręcznik, który przekazujemy do rąk czytelników.

Nasza książka zawiera przegląd zagadnień kluczowych dla gerontologii społecznej, a więc związanych z funkcjonowaniem ludzi starych w społeczeństwie i funkcjonowaniem społeczeństw, w których najstarsze pokolenie staje się coraz liczniejsze. Pomijamy w niej natomiast zagadnienia związane z biologią starzenia się i medycyną starości, jako należące do zakresu problemowego innych – choć pokrewnych – dziedzin nauki: gerontologii doświadczałnej i geriatrii. Adresatami podręcznika są słuchacze policealnych szkół i kolegów służb społecznych, studenci pedagogiki i socjologii, pracy socjalnej, polityki społecznej i innych stosowanych nauk społecznych, choć – jak sądzimy – znajomość zagadnień omawianych w książce może być także przydatna przyszłym lekarzom, pielęgniarcom, rehabilitantom.

Układ treści książki podporządkowany został założeniu, że najpierw należy przybliżyć czytelnikom gerontologię społeczną jako dyscyplinę naukową – z jej teoriami i metodami badawczymi. Następnie przechodzimy do scharakteryzowania starości jako fazy w cyklu życia człowieka. Traktujemy starość jako równoprawną innym fazom życia, przedstawiając charakterystyczne dla niej specyficzne zmiany, zadania rozwojowe i potrzeby oraz poświęcając szczególnie dużo uwagi kryzysom typowym dla tej fazy życia. W następnych rozdziałach opisujemy realizowane w tym okresie różne role społeczne – członka rodziny, konsumenta, pracownika, działacza, uczestnika życia kulturalnego – oraz różne środowiska życia człowieka starego – rodzinę, organizacje edukacyjne, organizacje społeczne, instytucje opiekuńcze. W kolejnej części podręcznika przechodzimy od charakterystyki starości i sytuacji człowieka starego do opisywania procesów i zjawisk na poziomie makrospołecznym. Opisujemy zbiorowość ludzi starych w polskim społeczeństwie i jej miejsce na tle struktury społecznej, wskazując na duże wewnętrzne zróżnicowanie tego pokolenia. Omawiamy demograficzny proces starzenia się ludności oraz najważniejsze zagadnienia i problemy ekonomiczne, społeczne i polityczne, które wiążą się ze starzeniem się ludności w naszym kraju i na świecie. Przedmiotem zawartych w podręczniku analiz są zatem: starość jako doświadczenie jednostkowe, ludzie starzy jako zbiorowość społeczna oraz starzejące się społeczeństwo.

Gerontologia społeczna jest nauką wielodyscyplinarną. Tę jej złożoność i wielowątkowość staraliśmy się uwzględnić w naszej książce, odwołując się do naukowego dorobku wielu dyscyplin: socjologii, psychologii, pedagogiki, polityki społecznej, ekonomii, demografii, politologii i statystyki społecznej. Jesteśmy przekonani, że takie podejście ułatwi Czytelnikom zrozumienie istoty starości, która stanowi nierozdzieloną część cyklu rozwoju człowieka, oraz zrozumienie zmian, jakie czekają starzejącą się ludzkość.